

פרקים אלה קורנים בשלוותם, בשמחת החיים המפעמת אותם והם משלימים את הפרקים האפורים של הספר שזעף-ההווה מפעפע בתוכם. הספר כולו הוא פירוש נאה למהלך חייו של ליסיצקי ולמסכת יצירתו המרופדה צבעי שחור של המציאות וטובלת באור ההווה.

1

אי אפשר שלא לציין את העובדה שליסיצקי הוא אחד מן היחידים שעמדו ליד עריסתה של השירה העברית באמריקה. ישיבתו המבודדת בניר אורליאנס הדרומית, בריחוק מקום ממרכזי הישוב היהודי בארצות-הברית, לא צמצמה את פריונו הספרותי, כשם שיסוד-הנכאים שבאופיו לא דכא את רוחו. שלוחות יצירתו של ליסיצקי נוגעות בעולמות רחוקים, ואולם במרכזה עומד תמיד האדם הבודד או השבט המבודד שכוחו בבדידותו, ביחידותו, שיגון-ההווה הוא מקור גבורתו המתסיס אותו ומרענן אותו.

באחת מיצירותיו משנת תש"ג, "דון קישוט אל סנשו", שם ליסיצקי דברים בוטים בפי דון קישוט כלפי אנשי ההווה המרקיעים שחקים בחלומותיהם ומדיחים את האדם בתעתועי דמיונם. דברים אלה, שנכתבו בימי-השוואה האימים של תקופתנו, אם נבוא למצותם על מלאך כוונתם, אינם אופייניים לליסיצקי איש האגדה, שהרחיפה מעל למציאות היום-יומית היא חותמתה המובהקה. אכן, לא יצויר משורר שלא דבק ברוחו ממגע-הקסמים המבורך של דון קישוט, ולא כל שכן — משורר עברי באמריקה.

טבת, תשי"ד.

שמעון גינצבורג

א

וירתו של שמעון גינצבורג טבועה כולה בחותם אחד. הרגשיות הכבושה, לשון-היודי המתאפקת, הבטיחות שבקול, המתנינות שבקצב, נעימת-היגון-החשאית, כבדת-הצליל וחרדת הכשלון הסמויה — סימנים כוללים אלה מציינים את ראשית שירתו ואת אחריתה, במשך תקופה של שלושים שנה ויותר. "עקשני ושקט", ציין הוא עצמו את שבילו, מתוך אמונה חיה ש"בשיר-הדממה" שלו יש לשמוע את קול הנפש הסובלת שהתגברה על פגעי החיים, ותכבוש גם שאולה למצותה, לטוטה בצלילי הרמוניה, מפכה בנתיבה של תכלת וזהר" (בשיר "בדרכי מוקיונים"...). ואמנם כן. הדוק של חגיגות שקטה של תכלת וזהר, מתוח על רובי שיריו, אף על העצובים ביותר.

עולמו הפיוטי של גינצבורג הוא עולם נגלה וישר ללא סבכים ונפתולים. ללא מחבואים ומסתורים. המשורר כאילו נוהר שלא לצלול במעמקי-האופל שבנפש שסכנתם מרובה. ליריקן הוא גינצבורג בעצם תפיסתו את החיים. אך אין בשירתו משפע החוויות, מחוץ-עולם. כל אימת ששירתו יוצאת מרשות היחיד שלה ומפליגה לעולמות-חוץ, רחוקים במקום ובזמן, היא נחרת במעופה וכוחה ניטל ממנה.

יש תמימות רבה ופשטות יסודית בשירתו של גינצבורג על אף אבקת המליצה וקורט המחשבתיות שבה. זאת היא תמימות-נעורים של בן-כפר הרואה את העולם כולו באספקלריה המאירה של נוף-ילדותו. כפר-מולדתו הפורח בארץ אוקראינה הופך ברבות הימים, בדמיונו של המשורר, דמות רוחנית, סמל נצחי של לבלוב וטהרה. וזהו נוף-הכיסופים שלו, הקרקע המפרה של יצירתו.

שניה לדמות זו במערכת עולמו של גינצבורג היא — השירה. זוהי בבואה של חסד עליון ואור-הנפש, מעין בריה אגדית מופרשה מן העולם החופפה על היקום ופותחת למשורר הבורח מן המציאות את שערי האצילות

והמנוחה העליונה. על דמות זאת הוא מתרפק מימי נעוריו. לה הוא קושר כתרי תארים שונים. היא "בת-התכלת" שחזה עוד בילדותו, "על כף-עב רכובה וקוצות לה זהב", היא כרוב-השמש, היא קודש הקדשים, זבול "השרפים הדאים", היא "בית תפלת הדורות", היא "מקלט מחיים ללבבר" (מקדשי). העטיפה המליצית העוטפת את שיריו הרכים על השירה אין בה כדי להאפיל על רעידת-הלב המפעמת אותם.

במיטב שירתו של גינצבורג נתגלמה השאיפה לשלמות-הנפש, לישירות-הצעד, לחיי-שירה, שהם אצלו תמיד נרדפים עם חיי-טבע. הפסוק "ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר", שבו היה מטעים את דבריו לפרקים, יכול לשמש מפתח לכמה משיריו.

"רטטה צפור מתוך זהב הקמה,

טסה כחץ לה ותשר...

כשבילה הנמתח, קו-צחור ברקיע,

הוי, למה גם דרכי לא ישר?"

("רטטה צפור")

פשטן היה במהותו, ישר-הקו ולא נתפס לעמעומי הרגשה, לדמדומי מחשבה, וכשהצליח להשתחרר ממעקש-לשון שהכבידו עליו יש שדבריו נבעו כתפלה, עממיים-לבביים, כגון בקטע זה מתוך השיר "בליל נעורי" שנכתב בשנת תרע"ג:

"אברך שמך, אל, על כל שלי נתת

בחיי מני הנץ שחרם ועד עתה:

על כל השמחות עם הפגעים;

על ילדות, פלג-אור מפכה —

בבוקר מלל בין הדשאים — — —

ועל זקנה, יער-סתו במרחק לי מחכה

בוהב צבורי עלים וכסף שייב גזעים...

כה יפה, אלהים, כה יפה כל שעובר!

ובאוצרות חיי, זהב-סתו שלבבי צובר,

כה סודיים, כה רבי-פלאים

המעשים, הטובים עם הרעים..."

ב

בשנת העשרים ושנים שלו הגיע גינצבורג לאמריקה, כשפרצופו הרוחני כבר נקבע. העקירה מאוקראינה לארצות-הברית הטילה את חותמה הכבד עליו ורישומיה ניכרים בכל מהלך יצירתו. תוגת-הנכר רובצת על שירתו כעננה שחורה ומשנה-כוונה לה: תוגת בן-כפר מתוך-צעד שנקלע לתוך כרך רותח כניריוק ויסורי נפשו של מהגר, אדם עברי המפרפר בחבלי הסביבה הזרה המתנקשת לרוחו.

הכאב המחלחל בשירת-מהגרים זו גילוייו שונים: עתים הוא נוהם בשורות-מרי חנוקות, פסקניות שקול-המתכת להן, מעין: "יש כאן הכל — רק הניצוץ, מחית-הלב, הוא שכבה"; עתים הוא מתפרץ בזעקה, בקול של מחאה ותוכחה, יש שהוא מתנגן כשיר-אבל חרישי:

"פרחי-הגיא כולם חיים בדממה,

חיהם — לא נשמע הד קולם...

ואני בשאון-כרך שביל דרכת, לא שבילי,

ונפשי לי אבדה לעולם."

("רטטה צפור")

או: "ידעתי, שביל-שושנים לי בלי הרף יאיר וקרא לי... אך גדר-שחור חוצצת דום ביני ובין השביל הבהיר" ...ויש שהוא מזדמר כשיר-לכת מתוך מרדנות פנימית:

"אנכי בן ארץ אחרת,

בה פריחת עולמים ושיר;

אך סגרו עלי שמי עופרת,

ושאונה ואבקה של עיר."

("בכרך")

[הכרך הוא בעיניו סמל-בלהות, מקור כל רע ונשחת, הוא השטן, הוא בית-השבי בו האדם נהרס ונשחק.] את הריתמוס של הכרך לא תפס. הפואימה שלו "ניריוק" שנכתבה בשנת תרע"ז, כוללת כמה ציורים-תצלומים, מראות יום ומראות לילה: האוכלוסיה המנומרת מגוננת-הגזעים, נסיעה ברכבת-העלית, בתי-חרושת, תהלוכה ברחובות וכיוצא בהן בבואות של המטרופולין. אך ראייה פנימית אין בכל אלה. רוח-השטנה לכרך חוצץ בפני המשורר מתפוס את גניבתו של זה. תעודה מוסרית היתה לו לגינצבורג

בשירתו: ללמד קטיגוריה על כל תרבות-הכרך. מוצגים כאן במערכה שר-
הכרך ועוזרו שר-החרושת מול שר-האור והפמליה שלו — ענניאל, אוריאל
ורעמיהו איתני-הטבע. לשון-האגדה ושפת-התוכחה נשמעות כאן יותר
מלשון הברזל של הכרך. מנהמת קינתו של המשורר על אבדן האור, עולם-
החלומות, בין החומות, על שקיעת נפשו של האדם.

רוח של יתמנות ועגמה קודרת מתלבטת בשירי-הנכר של גינצבורג.
רוח של בדידות מעיקה וכליון-נפש חסר ביטוי. מלווה את המשורר אימה
סתומה מפני הבאות, מפני קפאון-הרוח בצנתה של הסביבה הקרחה.

„העולם נעשה לי שבאי

ולנפשי — כלום.

אשר בו כומשה היא בחשאי...

עוד מעט ושכחה רון פלאי,

בילדותה שמעה מפי כרוב.

(„צפור-אדם“)

אזי יאירו בחשכת-הכרך אורות-הזכרון של המשורר ו„שביל-השושנים“
של ימים עברו ינחה אותו אל ערש-ילדותו. בית-פרחים בלב העיר, אירון
סס ועובר במרומים, סנונית בגן, נהר-ההודסון — כולם מעוררים בו המית-
לב חמימה, מקרבים אותו אל עולם-נעוריו הנושם שלות ורוך וטוהר-אדם.
הכרך הצמיח בו תפלות-שמש, חזיונות-כפר נהדרים שבכמה מהם הגיע
לשיא ביטויי השירי. דמותו של המשורר מתגלה בשירים אלה, כמו מבעד
לצעיף דק, תועה בעולם אגדי רחוק, כמו בקטע המובא בזה:

„אנכי הולך, עמוד של זכרונות,

מחרוזת ימים-תפלות ולי-שחזר — עונות.

אנכי הולך, מגורלי אט בורח,

בעולם-לילה זה נפיל-אורח,

על כרחי כי לכאן הורדתי...

כה אלכה אשוב לי אל ביתי ואל מולדתי:

אל שלגי-עבים...

מלבינים הם ונצבים,

כהלבין בליל-הקץ, באור-ירח.

לעין נוסע עיף, בתי-כפר גמדים

נרדמים כליל-יוז, מסוידים...

(„בליל-ניסך“)

אמריקה היתה זרה לגינצבורג עד אחרית ימיו. רגש-החרדה של מהגר
הנלחם על נפשו מתוך עקשנות והתקוממות בסביבה עוינת לו מלפף את
שירתו כולה. עוד בשירת-נעוריו „במגדל“, שירת-בוסר ברובה, שנכתבה
סמוך לבואו לארצות-הברית, תוססת קינתו-זעקתו על החולין שבחיי ישראל
באמריקה, על טמטום הלב היהודי, על טשטוש היש העברי. נחמה אחת לו
בגלותו: מעל ראש מגדל-החלום הוא צופה ורואה את ארץ ישראל המתנערת
בתפארת הפריחה שלה, בוהר-שבתון.

בשנותיו האחרונות העלה גינצבורג כמה שרטוטי-מראות מן ההווה
והיהודי באמריקה. במרכזם דמויות חולפות של נפשות אמולות: יהודי
המתכחש לתרבות עמו בעטיה של אשתו „האמריקנית“ („האנוס בסי גייט“),
עברי לשעבר, בן-ישיבה, הקופץ מדעת ולתאבון לתוך כור-ההתבוללות
(„בדרך לניאגרה“), המוגיעם גסים שפרקו מעליהם עול כל מסורת ונתנולה
צורתם האנושית. יש שתצנץ דמות-אור לעיניו: חייט זקן מרנפש, אי-שם
בקצו קולורדה, המתעורר כלקראת בשורה טובה לשמע ארץ-ישראל („בחנות
של חייט“), סוחר עסקן שלבו ער לחנוכם של ילדי ישראל, אשה יהודית
אצילת-רוח הדבקה במורשת-עמה. אז יתפרץ בקריאת התפעלות: „זו
יהדות — פלא העולם! גנוזי-נשמות יש בה, כעין איי-אלמוגים, יתקשו
בעמקי אוקינוס, ירמו כשוניות, יוכלו לסערות, גנוז בהם סוד-הנצח ולהרס
אין שליטה עלימו.“ („גב נשמה“).

פשטנות יתרה באידיליות אלו. אין בהן משום גיבוש-צורה ומתן-דמות.
החומר רופס ביותר, מעין טיוטה ראשונה שלא מצאה תקונה. אך יסודות-רוחו
של המשורר ניכרים אף ביצירותיו הלקויות.

שיריו האחרונים נשמעים ככרוזי-צוואה לשמור על הגחלת העברית שלא
תכבה בגלות אמריקה („לעברים באמריקה מזמור“). יש שרוטט בהם קול
חרון וזעם ויאוש נוקב, מעין הד של „דבר“ הביאליקאי:

„כרו לנו קבר בזוהר שחרית,

אחים חלוצים בישימון-הגולה,

וטמנתם בתוכו את תקות-האומה

וחזון-התקומה.

משמרת קדושה לדור שיבוא
ורוחו עד ואפקו רם, וכנפיו לא קצוצות
ולא פגום לבבו.

(„משא חוף מיאמי“)

כדרך שהתחילה שירתו של גינצבורג באמריקה כך נסתיימה: בלשון
הקינה, המחאה והתוכחה.

ג

ענוגים ונוגים הם שירי האהבה של שמעון גינצבורג. זכרונות-תכלת
ומצוקות-לב כבושים בהם. כהדי זמרה רחוקה שוטפים החרוזים קלי-הקצב
של הפואימה „ידויגה“, שנכתבה בשנות תרע”ט–תרפ”א, על אהבת-נעורים
אומללה של בני-כפר שנים באוקראינה, בחור יהודי „למוד תום“ ובת-פולין
מיוחסת. בקו-יחן דקים משורטטים פרכוסי הלבבות של הזוג הצעיר, פגישות-
הסתרים, האוירה של הבתים השנים, היהודי והפולני, הניגודים והאשליות.
חלומיות חגיגית ושכרון-נפש ערב נסוכים על הפואימה כולה. יגון לבם של
האוהבים הצעירים וחמדת המראות של הנוף הכפרי המבושם מצטרפים
לנגינה אחת רעננה שיש בה מתומת הנעורים, ממתקם ועצבם.
משאל לב כבד מעיק על רוב שירי האהבה של גינצבורג. אין בהם
משלמות הרגש המשתלט. איזה פחד מסותר, ספק כשלון, אורב מהם, מעין
זה שהובע בשורות אלו:

„קראתי כבר בעיניך את גור-דיני.

בעבותות אהבה גדולה, פגומה אסרתני.

למודת-ארץ את ולא עוף נגביה.“ („את“)

השאיפה לתיקון הנפש, להתעלותה בתוקף האהבה הטהורה ואימת
האכזבה מפני קוצר המעוף של הנפש השניה, „הפגומה“, הן נעימות-
תאומים בשירתו. הכוחות המושכים והדוחפים פועלים בה במידה שוה. שירת
האהבה של גינצבורג הגיעה לידי מרום המדרגה שלה, בעצמת ההרגשה
ובטוהר הניב, במסכת הקינות על מות רעותו. שירים אלה מרעידים את
הלב ככאב אנושי המזוקק המשומר בהם, בלשון האמת של הנפש המתעטפת
ביגונה. כמה צער תוסס בשורות אלה, למשל! —

„החטאתי כי ענית? לא חטאתי, אך ענית.
עתה זר אני בארץ. בעבי-ירוֹם — שם ביתי.
דיידים צחורים מעלפת, שם רעיתי מרחפת,
שם יונינה לי נשקפת — באשנב-בלימה, בהיכל-אפס.
שמה חרש, מדי טילי, אעלה חרש, אעלה, אעלה,
ובפלטיג, זבול-מסתורין, היא תשקני מיין-רקחה.
היא תרוני מיין-רקחה — כחול, קריר יין-השכחה, —
מנוחת-תכלת עלי תשיב, ותישנני בכנף-לא...
שקטו בלי-האביב, רעיוני.“

(„שקטו בלי-האביב“)

אל פרשת האהבה של גינצבורג שייכת גם השירה המקראית שלו
„אהבת הושע“. יתכן שבשיר הוידוי „לבבי נעל שעריו“, שנכתב בשנת
1922, על כל מריה-הכשלון, כשלון-האהבה, הצורב בשורותיו, חבוי הגרעין
שממנו נבטה ושגשגה, כעבור שנים, הפואימה הגדולה על אהבת הושע וגומר.

דמותו הנבואית של הושע לא הוארה בפואימה זאת. אין כאן ראייה
מרחיקה החושפת מסתורין שבנפש. אין רוממות של חזון. הושע מופיע
כאוהב בעיקר. אהבתו היא קרקע נבואתו. רובי נבואותיו — הזעם והתוכחה.
האהבה והחנינה שלו — נובעים מתוך מאורעות חייו הפרטיים וביחוד —
מתוך סבך היחסים שבינו ובין גומר. זהו הסבר פשוט, „ריאלי“ ביותר.
לתופעת הנבואה, פסוקי הנביא — והם רבים — המשולבים בפואימה כאריחים
לחיוזק הבנין, מאירים באור-עצמם, לא בכוח ההארה של המשורר. הושע
בשירתו של גינצבורג הוא בן-זמננו ממש, מובן לנו בתהלוכותיו ובנסיונות
הנפש שלו. הכל נראה בו כל כך גלוי ושקוף לאבוקת שירו של גינצבורג
ברם, נראה לי כי בלי תפיסה קודמת, שרשית וחודרת ביותר, של עצב
סוד הנבואה בהושע אין לתפוס גם את אהבתו המופלאה.

במקום שאתה מוצא את חולשתה של הפואימה אתה מוצא גם או
כוחה ויפיה: בראיית המשורר במרחק-הזמן אך את הקרוב לו ביותר —
את דמות עצמו. דומה כאילו צורפו כאן במסכת-שיר אחת פרקי-חייו
ונסיונות-גורל שהשתקפו או נרמזו בשיריו הליריים של גינצבורג. חזות
הכפר, השאיפה לשלמות הנפש, להשתלטות הרוח על החומר, סערות החשק
כיסופי האהבה הטהורה, האכזבה והכשלון — כל אלה קבלו צורה מוחשו
ב„אהבת הושע“, צורה לירית בעיקר. בתחום זה יצר המשורר יצירה קיימת

שיש בה כמה וכמה דפי זוהר. יש חיות ורעננות בציור בן-הכפר התמים הזוע, בשרטוטי דמותה של תרצה הנדחה. (אגב: דמות נדחה, מקופחת זאהבה, חולפת בכמה משיריו של גינצבורג). יפים הציורים של גומר קלת-החיים ה"נמשכת אל התהום", של ברית-האהבה הנכרתת בליל-סערה, של יזרעאל התינוק. יש יופי אגדי במחול החשק, מחול עשתורת, במחזה ההלוייה של ירבעם, ב"יום המלך". לעומת כן חוורים ודלים ציורי המרד של רצין ופקח. כאן, ובמקומות אחרים כשהמשורר בא לספר או להבליט את הרקע ההיסטורי, אינו אלא חוזר על מאורעות מבלי להחיות אותם, בנוסח האפיקה של נ. ה. וויזל ושלום הכהן.

רכים וצלולים וגדושי-רגש הם דפי השירה האחרונים המתארים את גסיסתה של גומר. ברגעי השקיעה, זורח אור-נפשה. היא מתה מטוהרה בשיר-הודיה ותפלת-אהבה על שפתיה.

המות הוא אורח מצוי בשירתו של שמעון גינצבורג. חדלון-החיים תוך כדי פריחה ושגשוג הוא אחד מניגוני-היסוד בשירתו. בשיר שפרסם חדשים לפני מותו, מוקדש לזכר טשרניחובסקי, שר על חרדת-הכליון המסתורית המתרגשת ותוקפת את הלב כגור-דין פתאומי.

„מקצה האופק נס שחור יגל,

ואחריו תרני ספינה שחורה

הולכה ומתקרבת. — — —

לרגע תעגון ספינת-חידות

ליד החוף — ועטה עולם שחורים,

ואבל הלב — ואין יודע למה.”

(„אכן גור-דין הוא“...)

האומנם צפה וראה לבו של המשורר שספינת-החידות הולכת ומתקרבת אל החוף שלו? — —

לאור-המרחק של המות נגלית שירתו של שמעון גינצבורג ביתר בהירות. צעיפי הלשון הוורודים מסתלקים ונראים מערומי-אדם. קול המשורר הבוקע ועולה נעשה קרוב וחם ביותר. נשמעת שועת נפש תמימה, בודדה, מתלבטת באורח-חיים זר ומוזר ומבקשת תמיד את שביל הטוהר והשלמות ועליית-הרוח.

אייר, תש"ד.

שלושה משוררים

שלשתם קשורים בזכרונני בקשר בליינתק. שלשתם היו חברי ובוילנה בימי נעורי. עד כמה שידוע לי לא הכירו איש את רעהו, אך בהם מאוחדים. שלשתם מתו בגיל החמשים בערך. שנים מהם נספו בהנאצים ימ"ש ואחד, שנתיישוב בארץ-ישראל, מת מיתה חטופה בררחוק מביתו. בשבילי עבר רחוק אני מטייל ומתייחד עם זכרם.

א

א. י. גרודזנסקי

באחד מימי הסתיו בשנת תרס"ט נפגשתי אתו ראשונה. ואני אך ימים מועטים בוילנה, צעיר מערי-השדה שבא לבקש השכלה בירושל דליטא ולהתחמם לאורם של חכמים וסופרים, ומסתופף בחדר-הקריאה שם שטראשון. שם גם נודמן לקראתי. „משורר אידי צעיר“, הציגו ל הספרן הטוב והמיטיב ר' חייקל לונסקי הי"ד, שקרבני באהבתו. זה בחור שחרחר כבן י"ז בעל בלורית זקופה ככרבלת ועינים גוצצות גדו שעניבתו השחורה בעלת-הכנפים שיוותה לפניו הרזים מראה אמן. דוריו היה בתנועותיו, קודח ורותה, ואת דיבורו הפגום, המרוסק ומאונז היה מלווה בהנעת אגודל ומזמן לזמן — ברקיעת-רגל קלה לשם הטעיתירה.

עם טיול ראשון בחוצות ווילנה ובסימטותיה נתגלה לפני. הוא ק משיריו האידיים, שירי אהבה ושירי טבע מזוגים רגש והגיון, בניגון עגמו ובחיתוך-הדיבור המיוחד לו, בהתזות אותיות ובהבלעת אותיות. עם גמר שיר ושיר היה עומד עמידה מאוששת ברחוב, כאדם המכיר את מלוא כו מעביר את ידו על בלוריתו ושואל שאלה שתשובתה מובנת מאליה: „מה אתה אומר?“ כלומר, ראה, כמה יפה שירתי! ולא נחה דעתו עד שק